

ANETA FRASER

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

 <https://orcid.org/0009-0006-6846-062X>

Zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu O wymiarze kary współmiernej do niesprawczej formy współdziałania przestępnego w międzynarodowym prawie karnym

**Intentional contribution to the commission of a crime
by a group of persons acting with a common purpose
About the imposition of proportionate sentence
for accessorial liability in international criminal law**

Abstract: The purpose of the article is to provide guidance in identifying the circumstances that the International Criminal Court (ICC) should consider when imposing the sentence for ‘*in any other way contributing to the commission of a crime by a group of persons acting with a common purpose*’, as provided for in Article 25(3)(d) of the Rome Statute. The proposed exemplary circumstances are not *actus reus* elements of the concept of *joint criminal enterprise* (JCE), however they relate to them. In other words, regardless to the fact that the concept of JCE has not been adopted by the ICC, it is concluded that the elements relating to such enterprises are relevant, to the extent indicated, for the application of Article 25(3)(d) of the Rome Statute.

Keywords: International Criminal Court, imposing the penalty, intentional contribution, the modes of liability, the concept of joint criminal enterprise

1. Wprowadzenie

Korelacja pomiędzy pokojowym współistnieniem określonej społeczności a obowiązującymi regułami w jej obrębie nie bierze się znikąd;

uzasadnienie dla takiego podejścia może nawet wywodzić się z idei, że istnienie pewnego ładu jest równoznaczne z tym, iż w procesie selekcji ewoluowały reguły prowadzące jednostki do zachowań umożliwiających życie społeczne¹. Kształtowanie się określonego porządku może opierać się zarówno na regułach powstających spontanicznie, jak i na regułach (prawa) świadomie sformułowanych². W każdym jednak wypadku wspólne działanie, przyłączanie się do różnorodnych zrzeszeń czy bycie częścią społeczności międzynarodowej, w połączeniu z utrzymywaniem endogennej struktury porządku, sprzyja zachowaniu wolności poszczególnych jednostek. Słowa Friedricha A. von Hayeka: „Wolność można zachować tylko dzięki przestrzeganiu zasad, a niszczy się ją, kierując się względami praktycznymi”³, można – w pewnym zakresie – odnieść zarówno do tych, których prawa zostały naruszone wskutek popełnianych zbrodni, jak i do tych, którzy domagają się skazania w trybie ściśle określonym przez prawo. Bez względu na to, przez jaki pryzmat spogląda się na nierozzerwalny związek poszanowania wolności z przestrzeganiem określonych zasad, wszelkie rozważania w tym przedmiocie sprowadzają się do poparcia tezy, że społeczność międzynarodowa powinna funkcjonować w sferze jasnych reguł, określających odpowiedzialność karną jednostek za sprawstwo zbrodni międzynarodowych.

Niniejszy artykuł odnosi się do problematyki z zakresu międzynarodowego prawa karnego, a co za tym idzie, nawiązuje do przypadków, w których Międzynarodowy Trybunał Karny⁴ znajduje jurysdykcję, zaś organy krajowe pozostają bezczynne, nie są w stanie skutecznie wszcząć postępowania karnego lub zwyczajnie zrzekają się prawa do jego prowadzenia⁵. Na wstępie należy zauważyć, że na potrzeby niniejszych rozważań terminy „przestępstwo” i „zbrodnia międzynarodowa” są stosowane synonimicznie. Nie oznacza to jednak, że między tymi dwoma terminami należy postawić bezwzględny znak równości. O ile bowiem każda zbrodnia międzynarodowa jest zarazem przestępstwem, o tyle nie każde przestępstwo charakteryzuje się istnieniem dodatkowego, warunkującego elementu międzynarodowego. U podstaw poczynionych refleksji leży ponadto założenie, że formy sprawcze i niesprawcze są podzbiorami szerszego zbioru, do którego

¹ F.A. von Hayek: *Prawo, legislacja i wolność. Nowe sformułowanie liberalnych zasad sprawiedliwości i ekonomii politycznej*. Tłum. G. Łuczkiewicz. Aletheia, Warszawa 2020, s. 81.

² Ibidem, s. 83.

³ Ibidem, s. 97 i nast.

⁴ Międzynarodowy Trybunał Karny [dalej: MTK; Trybunał] został powołany na podstawie Statutu Rzymskiego z dnia 17 lipca 1998 r. Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708 z późn. zm. [dalej: Statut; Statut Rzymski].

⁵ W.A. Schabas, M.M. El Zeidy: *Article 17. Issues of admissibility*. In: *Rome Statute of the International Criminal Court. A commentary*. Eds. O. Triffterer, K. Ambos. C.H.Beck, München 2016, s. 781–831.

należą formy współdziałania przestępnego. Oznacza to, że osoba popełniająca przestępstwo jest określana jako sprawca główny, zaś zachowanie innych podmiotów, niebędących sprawcami głównymi, określono mianem form niesprawczych⁶. Do pierwszych ze wskazanych zalicza się: indywidualne sprawstwo wykonawcze, współsprawstwo i sprawstwo pośrednie, natomiast za postać niesprawczą uznaje się m.in., szczegółowo omawiane na gruncie niniejszej pracy, zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu⁷.

Choć wskazane formy współdziałania przestępnego mogą wydawać się dość enigmatyczne, nie jest to problematyka kompletnie obca polskiemu prawu karnemu. Z pewną dozą ostrożności można by bowiem uznać, że omawiana forma popełnienia zbrodni, dotycząca zamierzonego przyczynienia się „w jakikolwiek inny sposób”, zawiera pewne elementy podobieństwa do pomocnictwa, o którym stanowi norma wyrażona w art. 18 § 3 polskiego Kodeksu karnego⁸. Zauważyć należy, że na gruncie międzynarodowego prawa karnego przyczynienie się sprawcy do popełnienia zbrodni przez grupę osób musi być podjęte w celu ułatwienia działalności przestępczej lub przestępczego celu grupy albo ze świadomością zamiaru popełnienia zbrodni przez tę grupę⁹. To fundamentalne wyrażenie: „ułatwienie dokonania czynu zabronionego”, pojawia się także na gruncie normy wyrażonej w art. 18 § 3 polskiego Kodeksu karnego, w myśl której odpowiada za pomocnictwo ten, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie.

Niniejsze rozważania nie skupiają się jednak na deskryptywnym ujęciu niesprawczych form współdziałania przestępnego, a raczej kładą podwaliny pod argumentację, że pewne okoliczności po stronie grupy osób działających we wspólnym celu wpływają na wymiar kary osoby przyczyniającej się do popełnienia przestępstwa. Takie ujęcie tematu powoduje, że dalsze porównywanie polskiego prawa karnego z międzynarodowym prawem karnym wydaje się trudne, wręcz niemożliwe. Polski ustawodawca odszedł bowiem od koncepcji udziału w cudzym przestępstwie, uzależniając jedynie stopień natężenia skutków odpowiedzialności karnej pomocnika od

⁶ M. Allen: *Criminal law*. Oxford University Press, Oxford 2017, s. 241.

⁷ M. Królikowski: *Odpowiedzialność karna jednostki za sprawstwo zbrodni międzynarodowej*. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011, s. 276 i nast.; K. Ambos: *Article 25: Individual criminal responsibility*. In: *Rome Statute...*, s. 979–1029, tu zwłaszcza: 1010 i nast.; P. Hofmański, H. Kuczyńska: *Międzynarodowe prawo karne*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020, s. 96–102; A. Nieprzecka: *Participation in crime falling within the subject-matter jurisdiction of the International Criminal Court*. T.M.C Asser Press, Warszawa 2024, s. 369–394.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. T.j. Dz.U. 2024, poz. 17 z późn. zm.

⁹ Szerzej o subiektywnych elementach konstytutywnych zob. A. Nieprzecka: *Participation...*, s. 369–394.

stadium zaawansowania zachowania bezpośredniego wykonawcy. Innymi słowy, elementów akcesoryjności w polskim prawie karnym można poszukiwać w szczególnej dyrektywie sądowego wymiaru kary dla pomocnika w dwóch określonych sytuacjach: gdy czynu zabronionego bezpośrednio działający jedynie usiłował dokonać oraz gdy bezpośrednio działający nie wszedł na etap usiłowania¹⁰. Takie ujęcie zasad odpowiedzialności karnej jest dalekie jednak od założeń przyjętych na gruncie normy wyrażonej w art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego, uzależniającej odpowiedzialność współdziałającego od popełnienia przestępstwa przez sprawców głównych. Postulowanie za sformułowaniem w Regułach Procesowych i Dowodowych¹¹ niżej wskazanych okoliczności (wykraczających poza te, które mogłyby dotyczyć stadium zaawansowania zachowania bezpośredniego wykonawcy) powoduje, że dalsza argumentacja nie wpisuje się w polską konstrukcję odpowiedzialności karnej za niesprawcze formy współdziałania przestępnego¹².

2. Założenia metodologiczne

W kontekście Statutu Rzymskiego posługuję się takimi terminami, jak: „wykładnia przepisów”, „norma wyrażona w przepisie”, „normy dekodowane z przepisów”. Nawiązuję w ten sposób do metody formalno-dogmatycznej i derywacyjnej wykładni prawa, mających na celu odtworzenie norm wysłowionych w przepisach prawnych wraz z percepcją ich treści¹³. Ponadto, z pewną dozą ostrożności dodać należy, że w przypadku międzynarodowego prawa karnego prawo obowiązujące wykracza poza sam tekst aktu prawnego. Jak wskazuje norma wyrażona w przepisie art. 21 Statutu Rzymskiego, do źródeł międzynarodowego prawa karnego należą: (i) Statut Rzymski, Elementy Zbrodni oraz Reguły Procesowe i Dowodowe (*core law*); (ii) obowiązujące traktaty, zasady i reguły prawa międzynarodowego (w tym zasady ustanowione w międzynarodowym prawie konfliktów zbrojnych); (iii) ogólne zasady wyinterpretowane z prawa krajowego systemów prawnych świata oraz (iv) zasady i reguły wyinterpretowane z orzeczeń

¹⁰ M. Królikowski, R. Zawłocki: *Prawo karne*. C.H.Beck, Warszawa 2016, s. 232.

¹¹ Reguły Procesowe i Dowodowe Zgromadzenia Państw-Stron Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego z 3–10 września 2002 r. ICC-ASP/1/3. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf> [dostęp: 04.02.2025] [dalej: Reguły Procesowe i Dowodowe; Reguły].

¹² Szerzej o niesprawczych formach współdziałania przestępnego na gruncie polskiego Kodeksu karnego zob. P. Kardas: *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2001, s. 548 i nast.

¹³ M. Zieliński: *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017, s. 223.

Trybunału. Nie byłoby zatem błędem stwierdzenie, że metoda formalno-dogmatyczna służy analizie wszystkich źródeł obowiązującego międzynarodowego prawa karnego, w tym orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Karnego (*case law*).

Celem niniejszego artykułu jest wyznaczenie kierunku dla zidentyfikowania okoliczności, które Trybunał powinien rozważyć przy wymierzaniu kary za zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu, o którym stanowi norma wyrażona w przepisie art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego. Realizacja postawionego w niniejszym opracowaniu celu badawczego wymaga fragmentarycznego odniesienia się do konstrukcji związku przestępnego. Uzasadnione jest to tym, że choć MTK odszedł od konstrukcji *joint criminal enterprise*, to orzeczenia międzynarodowych trybunałów karnych *ad hoc* odcisnęły trwałe piętno na wykładni przepisu. W szczególności, przedmiotem analizy w niniejszej pracy są elementy odnoszące się do członków grupy działającej we wspólnym celu. Nie są one przy tym elementami *actus reus* konstrukcji związku przestępnego, choć niejako do nich nawiązują¹⁴.

Pierwsza okoliczność odnosi się więc do wymogu wielości osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa, druga zaś do istnienia wspólnego planu, przedsięwzięcia lub zamiaru popełnienia czynu¹⁵. W gruncie rzeczy uznano, że elementy powiązane z typologicznymi składowymi związkiem przestępnego – takie jak istnienie sformalizowanych więzi pomiędzy członkami grupy oraz moment powstania wspólnego planu, przedsięwzięcia lub zamiaru w grupie – mają znaczenie w świetle obowiązujących ram prawnych. Na gruncie niniejszych badań ramy te ograniczają się do rozważań o wymiarze kary za zachowanie współdziałającego, przyczyniającego się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu w myśl normy dekodowanej z przepisu art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego.

¹⁴ Obiektywne komponenty (*actus reus*) związku przestępnego są jednakowe dla wszystkich trzech modeli konstrukcji: (i) wielość osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa; (ii) istnienie wspólnego planu; (iii) udział jednostki w realizacji wspólnego przedsięwzięcia. Zob. wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii [dalej: MTKJ] z dnia 15 lipca 1999 r. w sprawie Prokurator przeciwko Duško Tadić, Appeals Judgment. IT-94-1-A. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180> [dostęp: 04.02.2025], pkt 227.

¹⁵ Ibidem.

3. Zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu

Gwoli zachowania przejrzystości dalszych rozważań warto przedstawić zarys kształtowania się odpowiedzialności karnej za to samo zachowanie z perspektywy dwóch porządków prawnych: 1) międzynarodowych trybunałów karnych *ad hoc* oraz 2) współczesnego Międzynarodowego Trybunału Karnego. Analizie należy poddać zachowanie osoby, która – choć nie podziela wspólnego zamiaru popełnienia zbrodni – w sposób zamierzony przyczynia się do jej popełnienia przez grupę osób działających we wspólnym celu. Przyjęte oznaczenia literowe (X – osoba przyczyniająca się do popełnienia zbrodni; Y – grupa osób działających we wspólnym celu) mają na celu zagwarantowanie większej komunikatywności dalszych rozważań.

Z perspektywy konstrukcji stosowanych przez trybunały *ad hoc* osoba X mogłaby ponosić odpowiedzialność karną na podstawie rozszerzonego modelu związku przestępnego przy założeniu, że: (i) mogła przewidzieć, że przestępstwo może zostać popełnione przez jednego lub innych członków grupy Y, oraz (ii) dobrowolnie przyjęła na siebie związane z tym ryzyko¹⁶. Choć *mens rea* modelu rozszerzonego jest nieco odmienne od komponentów subiektywnych normy wyrażonej w przepisie art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego, jest to dość adekwatny przykład mogący posłużyć jako wyjaśnienie stosowanej argumentacji¹⁷. Otóż, osadzenie odpowiedzialności karnej osoby X w ramy konstrukcji związku przestępnego grupy Y może implikować, że są podstawy ku temu, by za zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni orzec karę taką, jak za sprawstwo. Z tego wniosku wypływa argument uzasadniający nawiązywanie do orzecznictwa trybunałów *ad hoc* w celu poszukiwania konkretnych dyrektyw, pozwalających współczesnemu Trybunałowi na nałożenie na osobę X kary równej karze wymierzonej sprawcom głównym (grupa Y).

Przechodząc do obowiązujących ram prawnych, opisanie zachowanie osoby X (polegające na zamierzonym przyczynieniu się do popełnienia zbrodni przez grupę osób Y) mieści się w dyspozycji normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego. Jako że normy wyrażone w przepisach tego Statutu i związane z nimi orzecznictwo nie przewidują rozszerzonego modelu związku przestępnego, na gruncie obowiązującej normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego, zachowanie osoby X, niepodzielającej wspólnego zamiaru popełnienia zbrodni, zostałoby uznane za niesprawczą formę współdziałania przestępnego.

¹⁶ Ibidem, pkt 228; M. Królikowski: *Odpowiedzialność...*, s. 202 i nast.

¹⁷ K. Ambos: *Article 25...*, s. 1014 i nast.

Lektura tego przepisu pozwala wywnioskować, że znajduje on zastosowanie, gdy spełnionych jest łącznie pięć warunków: (i) popełniono zbrodnię podlegającą jurysdykcji Trybunału; (ii) osoby, które popełniły zbrodnię, były częścią grupy działającej we wspólnym celu obejmującym popełnienie zbrodni; (iii) osoba w jakikolwiek sposób przyczyniła się do dokonania lub usiłowania zbrodni; (iv) przyczynienie się tej osoby było zamierzone; (v) przyczynienie się zostało podjęte w celu ułatwienia działalności przestępnej lub przestępnego celu grupy albo zostało podjęte ze świadomością zamiaru popełnienia zbrodni przez grupę¹⁸. Odnosząc się szerzej do trzeciej z wymienionych przesłanek, należy zauważyć, że nie każde przyczynienie się podlega pod art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego, a jedynie takie, co do którego wykazano *nexus* z popełnioną zbrodnią. Jak już wskazano we wprowadzeniu niniejszej pracy, element *mens rea* z kolei obejmuje wyłącznie zamierzone przyczynienie się współdziałającego, podjęte: ze świadomością zamiaru popełnienia zbrodni przez tę grupę albo w celu ułatwienia działalności przestępczej lub przestępczego celu grupy. Co ważne dla końcowych rozważań, odpowiedzialność karna na podstawie omawianej normy jest ściśle uzależniona od wykazania istnienia grupy osób działających we wspólnym celu, przy czym cel ten powinien obejmować popełnienie zbrodni podlegającej jurysdykcji Trybunału.

Niejasne wydaje się, czy na pewno można bezrefleksyjnie stwierdzić, że za zachowanie objęte dyspozycją normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego należy wymierzyć taką samą karę, jak za zachowanie sprawców głównych. W gruncie rzeczy, jeśli *expressis verbis* z żadnej normy prawnej nie wynika, że osoba odpowiadająca na gruncie form niesprawczych powinna zostać skazana w taki sam sposób, jak sprawca główny, konsekwencje skazania mogą się różnić, nawet w zależności od tego, czy większość składu orzekającego reprezentuje tradycję kontynentalną, czy też anglosaską¹⁹. Z ostrożnością rzecz można, że w systemach kontynentalnych istnieje tendencja do uznawania stosunkowo mniejszego stopnia bezprawia pomocnika, co najczęściej znajduje odzwierciedlenie w możliwości zastosowania względem niego nadzwyczajnego złagodzenia kary²⁰.

¹⁸ M. Królikowski: *Odpowiedzialność...*, s. 277; A. Nieprzecka: *Participation...*, s. 369 i nast.

¹⁹ O różnicach w tym zakresie: K. Hamdorf: *The concept of a joint criminal enterprise and domestic modes of liability for parties to a crime. A comparison of German and English law*. "Journal of International Criminal Justice" 2007, vol. 5, issue 1, s. 208–226. <https://doi.org/10.1093/jicj/mql084> – tu zwłaszcza s. 218; H. Olásolo: *The criminal responsibility of senior political and military leaders as principals to international crimes*. Hart Publishing, Oxford 2009, s. 17.

²⁰ M. Królikowski, R. Zawłocki: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*. C.H.Beck, Warszawa 2021, s. 414 i nast.

Co ważne, niniejsze rozważania koncentrują się wyłącznie na normie wyrażonej w przepisie art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego. W przypadku innych form popełniania zbrodni przewidzianych w tym Statucie sugerowanie się orzecznictwem trybunałów *ad hoc* byłoby raczej niewłaściwe, chyba że udowodniony zostałby związek pomiędzy analizowaną formą a dorobkiem orzecznictwa trybunałów. Sposób zawężenia pola badawczego do niesprawczej formy współdziałania przestępnego (zamierzonego przyczynienia się) może budzić zastrzeżenia, że rozważania poczynione w niniejszym artykule nie mają nowatorskiego charakteru, gdyż oczywiste jest, że Międzynarodowy Trybunał Karny odwołuje się do orzecznictwa trybunałów *ad hoc* przy interpretacji specyficznej siatki pojęciowej normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego. Odnosząc się od razu do takich zastrzeżeń, należy wskazać, że w niniejszej pracy proponuję, aby orzecznictwo trybunałów *ad hoc* było nie tylko środkiem pomocniczym w interpretacji wspólnego celu przestępnego, lecz także źródłem wskazówek przy orzekaniu o karze.

Na gruncie obowiązujących ram prawnych Trybunał przy rozstrzyganiu o karze odwołuje się w podstawowym zakresie do katalogu kar ujętych w art. 77 Statutu Rzymskiego, mając na uwadze również treść jego art. 78. Ponadto, należy zauważyć, że wymierzenie kary powinno być ściśle powiązane z okolicznościami łagodzącymi i obciążającymi, co oznacza, że normy wyinterpretowane z wcześniej wskazanych przepisów powinny być stosowane w związku z art. 145 Reguł Procesowych i Dowodowych. U podstaw przedmiotowej pracy leży natomiast założenie, że w przypadku zamierzonego przyczynienia się (podjętego w celu ułatwienia działalności przestępnej, przestępnego celu grupy lub podjętego ze świadomością zamiaru popełnienia zbrodni przez grupę) kara może ulec zaostreniu w razie ziszczenia się, *inter alia*, dwóch okoliczności dotyczących członków grupy działającej we wspólnym celu. Innymi słowy, argumentuję, że rozstrzygnięcie o karze współmiernej do zachowania mieszczącego się w dyspozycji normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego powinno odbywać się przy uwzględnieniu orzecznictwa trybunałów *ad hoc*.

Wdrożenie wskazanego mechanizmu ustalania wymiaru kary wymagałoby jednak dokonania zmian w obowiązujących Regułach Procesowych i Dowodowych. Stanowią one bowiem źródło norm mających na celu wsparcie postanowień statutowych, harmonizację niespójności i wypełnienie luk proceduralnych w Statucie²¹. Wprawdzie sformułowanie: „inne okoliczności, które, choć nie zostały wymienione powyżej, mają podobny charakter do wymienionych”, w art. 145 ust. 2 lit. b pkt (vi) Reguł

²¹ B. Broomhall: *Article 51. Rules of procedure and evidence*. In: *Rome Statute...*, s. 1332–1351, tu zwłaszcza: 1335.

Procesowych i Dowodowych pozostawia sędziom pewną uznaniowość w zakresie rozważenia powiązanych elementów, to jednak w strukturze przepisu nie pojawia się sformułowanie: „takie jak...”²². Chociaż taka redakcja przepisu nie stanowi warunku *sine qua non*, przemawia za jego zmianą konieczność doprecyzowania obowiązujących reguł. Podkreślić należy, że celem niniejszych rozważań nie jest zidentyfikowanie kompleksowego zestawu wszystkich możliwych okoliczności, które Trybunał powinien rozważyć przy wymierzaniu kary za zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu. Poczynione ustalenia należy postrzegać raczej jako pewne wytyczne dla orzekania o karze za konkretną formę współdziałania przestępnego.

4. Charakter i stopień zorganizowania grupy osób działających we wspólnym celu

Proponowana okoliczność, tj. charakter i stopień zorganizowania grupy osób działających we wspólnym celu, nie należy do elementów koniecznych do wykazania istnienia konstrukcji związku przestępnego. Wręcz przeciwnie, w orzecznictwie trybunałów *ad hoc* ugruntowało się stanowisko, że grupa nie musi być sformalizowana jako organ wojskowy, polityczny lub administracyjny, aby mogła zostać uznana za związek przestępny²³. Ponadto, jak wcześniej wskazywano, nie charakter i stopień zorganizowania grupy osób działających we wspólnym celu są jedną z podstaw odpowiedzialności karnej z art. 25 ust. 3 lit. d), a fakt, że osoby, które popełniły zbrodnię, były częścią grupy działającej we wspólnym celu. Tym samym nie zachodzi tutaj przeszkoda, by tę okoliczność uznać za taką,

²² D. Radisavljevic: *Article 78: determination of the sentence*. In: *Commentary on the law of the International Criminal Court*. Ed. M. Klamberg. Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels 2017, s. 593–600.

²³ Zob. m.in.: wyrok MTKJ z dnia 15 lipca 1999 r. w sprawie Prokurator przeciwko Duško Tadić, Appeals Judgment..., pkt 227; wyrok MTKJ z dnia 1 września 2004 r. w sprawie Prokurator przeciwko Radoslav Brđanin, Judgment. IT-99-36-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2004/en/91856> [dostęp: 04.02.2025], pkt 261; wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy [dalej: MTKR] z dnia 13 grudnia 2004 r. w sprawie Prokurator przeciwko Elizaphan and Gerard Ntakirutimana, Judgment. ICTR-96-10-A, ICTR-96-17-A. <https://www.legal-tools.org/doc/af07be/pdf> [dostęp: 04.02.2025], pkt 466; wyrok MTKR z dnia 13 grudnia 2005 r. w sprawie Prokurator przeciwko Aloys Simba, Judgment and Sentence. ICTR-01-76-T. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd57a0.html> [dostęp: 04.02.2025], pkt 387; wyrok MTKR z dnia 11 września 2006 r. w sprawie Prokurator przeciwko Jean Mpambara, Judgment. ICTR-01-65-T. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd54f10.html> [dostęp: 04.02.2025], pkt 13; wyrok MTKR z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie Prokurator przeciwko Zigiranyirazo, Judgment. ICTR-01-73-T. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,494b672a2.html> [dostęp: 04.02.2025], pkt 383.

której ziszczenie się może zaostrzyć wymiar kary wobec współdziałającego²⁴.

Nie można bowiem tracić z pola widzenia faktu, że o ile struktura administracyjna, militarna czy polityczna grupy może nie wydawać się warunkiem koniecznym dla zaistnienia podstaw odpowiedzialności karnej, o tyle zinstytucjonalizowane więzi pomiędzy poszczególnymi członkami grupy mogą potwierdzać tezę o istnieniu wspólnego celu, przedsięwzięcia lub zamiaru. Nie ulega wątpliwości, że wszystkie grupy przestępcze w trzech wskazanych dalej orzeczeniach Międzynarodowego Trybunału Karnego charakteryzują się pewnym stopniem zorganizowania. Wychodzę raczej z założenia, że im bardziej sformalizowane są powiązania między członkami grupy, tym bardziej można wnioskować o „systemowej kryminalności”, co, w konsekwencji, powinno znaleźć odzwierciedlenie także w karze wymierzonej współdziałającym²⁵.

Po pierwsze, gwoli przykładu wskazać można sprawę przeciwko Germainowi Katandze, skazanemu m.in. za zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez Front Nacjonalistów i Integracjonistów (FNI) oraz Siły Oporu Patriotycznego w Ituri (FRPI). Przybliżając stan faktyczny sprawy, należy wskazać, że w lutym 2003 r. dwie zorganizowane grupy zbrojne przeprowadziły atak na wioskę Bogoro, leżącą na północnym wschodzie Demokratycznej Republiki Konga. Trybunał podniósł, że skazany Germain Katanga przyczynił się – poprzez swoją pozycję w wiosce Aveba, jedynym miejscu z lotniskiem, które mogło pomieścić samoloty transportujące broń – do wyposażenia milicji oraz umożliwienia jej działania w zorganizowany i skuteczny sposób²⁶. Trybunał trafnie zwrócił uwagę na charakter i stopień zorganizowania grupy, stwierdzając, że jednostki składowe milicji Ngiti (Siły Oporu Patriotycznego w Ituri) były rozproszone w kilku obozach podlegających różnym dowódcom, posiadały różne środki komunikacji, a ponadto umożliwiono im dostęp do broni i amunicji. Innymi słowy, oznacza to, że była to grupa przestępcza o wysokim stopniu zorganizowania, o czym świadczą jej struktura, sposób działania i udział w operacjach wojskowych²⁷.

²⁴ Por. wyrok MTKJ z dnia 27 stycznia 2014 r. w sprawie Prokurator przeciwko Vlastimir Dordević, Judgment. IT-05-87/1-A. <https://www.icty.org/x/cases/djordjevic/acjug/en/140127.pdf> [dostęp: 04.02.2025], pkt 936–937.

²⁵ Zob. P. Hofmański, H. Kuczyńska: *Międzynarodowe...*, s. 111.

²⁶ Wyrok MTK z dnia 7 marca 2014 r. w sprawie Prokurator przeciwko Germain Katanga, Judgment pursuant to article 74 of the Statute. ICC-01/04-01/07. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_04025.PDF [dostęp: 04.02.2025], pkt 1680.

²⁷ Ibidem, pkt 1209–1211.

Po drugie, odnotować należy sprawę przeciwko Callixte Mbarushimanie, w której Izba Przygotowawcza nie potwierdziła zarzutów, tym niemniej po raz pierwszy przeprowadziła dogłębną wykładnię przepisu art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu. W 2009 r. w Demokratycznej Republice Konga toczył się bowiem konflikt pomiędzy siłami rządowymi a zorganizowaną grupą zbrojną FDLR (Demokratyczne Siły Wyzwolenia Rwandy). Główny zarzut przeciwko Callixte Mbarushimanie sprowadzał się do tego, że pełnił on w tym okresie funkcję sekretarza wydającego komunikaty prasowe i kierującego kampaniami medialnymi w imieniu grupy FDLR. Co najistotniejsze, jak można wywnioskować z treści akt sprawy, Trybunał wskazał, że grupa FDLR we wszystkich okresach objętych analizą charakteryzowała się hierarchiczną strukturą i wysokim poziomem organizacji wewnętrznej, co oznaczało, że działała z „dobrze zdefiniowanym procesem decyzyjnym”²⁸.

Podobną konkluzję należy wysnuć wobec grup Ansar ad-Din oraz Al-Ka’ida Islamskiego Maghrebu (AQIM), kontrolujących miasto Timbuktu w północnej części Mali. W sprawie przeciwko Al Hassanowi Trybunał trafnie podniósł, że grupy Ansar ad-Din oraz Al-Ka’ida należały do zorganizowanych grup przestępczych, ponieważ skupiały dużą liczbę bojowników wyposażonych w broń ciężką, a ponadto posiadały strukturę dowodzenia, która wymagała od członków grupy bezwzględnego posłuszeństwa i lojalności²⁹. Zachowanie Al Hassana zaś, polegające na wspieraniu działań przestępnych – poprzez wykorzystanie piastowanego stanowiska kierowniczego w Policji Islamskiej – zostało uznane za zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu w rozumieniu przepisu art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego.

Powyższe wskazuje, że niewątpliwie fakt powiązania współdziałającego z grupami o szczególnie wysokim stopniu zorganizowania stanowi okoliczność obciążającą, którą Trybunał winien brać pod uwagę również na etapie wymierzania kary współmiernej do zamierzonego przyczynienia się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu. Wysoki stopień zorganizowania grupy implikuje, że prowadzona działalność przestępna polega na popełnianiu przestępstw na dużą skalę, co przekłada się jednocześnie na konieczność surowszego penalizowania w takim przypadku czynów popełnionych przez współdziałającego. Należy

²⁸ Postanowienie MTK z dnia 11 października 2010 r. w sprawie Prokurator przeciwko Callixte Mbarushimana, Decision on the Prosecutor’s Application for a Warrant of Arrest. ICC-01/10-1. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2010_06674.PDF [dostęp: 04.02.2025], pkt 18.

²⁹ Wyrok MTK z dnia 26 czerwca 2024 r. w sprawie Prokurator przeciwko Al-Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud, Trial Judgment. ICC-01/12-01/18. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1808b650c.pdf> [dostęp: 04.02.2025], pkt 1259, 1261.

zatem przyjąć, że w sytuacji, gdy zachowanie mieści się w granicach normy wyrażonej w art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego, możliwe jest nałożenie kary surowszej pod warunkiem wykazania istnienia sformalizowanych powiązań między poszczególnymi członkami grupy. Pozostaje to także w zgodzie z elementem *mens rea* formy niesprawczej. Jeśli dana osoba działała na rzecz działalności przestępnej lub takiegoż celu grupy albo miała świadomość zamiaru popełnienia przestępstwa przez grupę, musiała również wiedzieć, że była to prężnie działająca grupa o wysokim stopniu zorganizowania; takie okoliczności uzasadniają zatem nałożenie surowszej kary.

5. Moment powstania wspólnego planu, przedsięwzięcia lub zamiaru popełnienia czynu w grupie osób działających we wspólnym celu

Zgodnie z ugruntowanym orzecnictwem trybunałów *ad hoc* zastosowanie konstrukcji związku przestępnego wymaga jedynie udowodnienia, że istnieje porozumienie między co najmniej dwiema osobami w przedmiocie popełnienia przestępstwa. Co do zasady wspólny plan lub zamiar nie musi być uzgodniony z wyprzedzeniem – może on zmaterializować się spontanicznie i wynikać z faktu, że wiele osób działa w porozumieniu³⁰.

Nie ulega wątpliwości, że we wszystkich trzech sprawach, których dotyczyły omówione dalej orzeczenia, miały miejsce działania przygotowawcze, a plan został starannie opracowany w toku rozmów prowadzonych z członkami grupy. Stwierdzam raczej, że im wcześniejsze powstanie i sformalizowanie wspólnego planu, przedsięwzięcia lub zamiaru popełnienia czynu, tym bardziej można wnioskować o „kolektywnym czynieniu zła”, co, w konsekwencji, powinno również znaleźć odzwierciedlenie w karze wymierzanej współdziałającym³¹.

³⁰ Zob. wyrok MTKJ z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie Prokurator przeciwko Mitar Vasiljevic, Judgment. IT-98-32-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2002/en/33337> [dostęp: 04.02.2025], pkt 66; wyrok MTKJ z dnia 17 października 2003 r. w sprawie Prokurator przeciwko Blagoje Simić, Judgment. IT-95-9-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2003/en/40195> [dostęp: 04.02.2025], pkt 158; wyrok MTKJ z dnia 1 września 2004 r. w sprawie Prokurator przeciwko Radoslav Brđanin..., pkt 262, 352; wyrok MTKJ z dnia 21 lipca 2000 r. w sprawie Prokurator przeciwko Anto Furundžija, Judgment. IT-95-17/1-A. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2000/en/91844> [dostęp: 04.02.2025], pkt 119. Ponadto, zob. orzeczenia cytowane na początku części czwartej, odnoszące się zarówno do braku konieczności wykazania ustalonej hierarchii w ramach grupy, jak i braku wymogu wykazania, że wspólny plan lub zamiar został uzgodniony z wyprzedzeniem.

³¹ Zob. P. Hofmański, H. Kuczyńska: *Międzynarodowe...*, s. 111.

Po pierwsze, przechodząc do orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Karnego, należy zauważyć, że okres poprzedzający realizację planu został wyraźnie zaakcentowany w sprawie przeciwko Germainowi Katandze, w której Trybunał stwierdził, że działania przygotowawcze oskarżonego w wiosce Aveba miały szczególne znaczenie przy rozważaniu, czy oskarżony przyczynił się do zbrodni popełnionej w wiosce Bogoro. Plan ataku na ten obszar został przygotowany z dużym wyprzedzeniem – w przeciwnym razie jego realizacja nie byłaby możliwa ze względu na konieczność uprzedniego zaopatrzenia oddziałów żołnierzy. Trybunał ponadto odniósł się do zeznań świadków, którzy mówili o licznych rozmowach poprzedzających zbrodnię, dotyczących faktu, że wioska Bogoro miała zostać zaatakowana³².

Po drugie, w sprawie przeciwko Callixte Mbarushimanie Trybunał uznał, że istnieją uzasadnione podstawy do stwierdzenia, że wspólny plan ukształtował się w podobnym czasie, w którym podjęto pierwsze działania grupy, tj. w połowie stycznia 2009 r.³³. Argumenty oskarżenia opierały się m.in. na przechwyconej rozmowie telefonicznej, z której wynikało, że jeden z członków grupy przestępczej podkreślał konieczność uzyskania zgody na planowane operacje podczas spotkania Komitetu Sterującego³⁴. Niewątpliwie plan ten został opracowany już w poprzednich dniach, natomiast zebranie w styczniu 2009 r. miało na celu zaledwie jego formalne przypieczętowanie. Pozwala to na wysnucie wniosku, że choć istnienie wspólnego planu przed realizacją znamion czynu zabronionego nie jest elementem koniecznym do wykazania zaistnienia podstaw odpowiedzialności karnej, to nie sposób nie zauważyć, że taka okoliczność niejako obciąża osobę przyczyniającą się do popełnienia przestępstwa. Nie jest to czynnik całkowicie irrelevantny, a wskazuje na to chociażby dwukrotne posługiwanie się przez Prokuratora Trybunału określeniem „starannie zaplanowany atak z wyprzedzeniem”³⁵.

Po trzecie, charakter grup przestępczych w połączeniu z sytuacją polityczną w latach 2012–2013 w północnym Mali nie pozwala na wysnucie innego wniosku niż taki, że wspólny plan, przedsięwzięcie lub zamiar struktur przestępnych zaistniały przed realizacją znamion czynów

³² Wyrok MTK z dnia 7 marca 2014 r. w sprawie Prokurator przeciwko Germain Katanga..., pkt 639.

³³ Postanowienie MTK z dnia 11 października 2010 r. w sprawie Prokurator przeciwko Callixte Mbarushimana..., pkt 32.

³⁴ Wniosek Prokuratora MTK o wydanie nakazu aresztowania z dnia 20 sierpnia 2010 r. w sprawie Prokurator przeciwko Callixte Mbarushimana, Prosecution's Application under Article 58. ICC-01/04-01/10-11. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2011_01367.PDF [dostęp: 04.02.2025], pkt 68.

³⁵ Ibidem, pkt 108, 114.

zabronionych. W istocie, frakcje powstały na długo przed rozpoczęciem konfliktu; sam fakt, że organizacje Ansar ad-Din i Al-Ka'ida Islamskiego Maghrebu (AQIM) uzgodniły w styczniu 2012 r. plan przejścia kontroli nad terytorium północnego Mali w kwietniu tego samego roku, przemawia za tym, że wczesne rozmowy przygotowawcze faktycznie miały miejsce.

Zasadny wydaje się postulat, że inaczej należy oceniać zachowanie współdziałającego, przyczyniającego się do popełnienia przestępstwa przez grupę osób, które starannie zaplanowały dokonanie ataku na dużą skalę, a inaczej zachowanie współdziałającego, przyczyniającego się do popełnienia przestępstwa przez grupę osób, których plan trudno uznać za starannie przygotowany jeszcze przed realizacją znamion czynu zabronionego. W pierwszej sytuacji mowa przecież o wykalkulowanym działaniu struktury przestępnej, której działania mogą być wyjątkowo brzemienne w skutki. Należy podkreślić, że grupy, których plan został opracowany przed popełnieniem przestępstw, charakteryzują się tym, że ich działalność wyrasta z fundamentów długo tłącej się nienawiści, bigoterii oraz podziałów etnicznych i religijnych³⁶. Innymi słowy, relatywnie wczesny moment, w którym doszło do powstania wspólnego planu, przedsięwzięcia lub zamiaru popełnienia czynu, potwierdza istnienie określonej formy polityki w grupie osób działających we wspólnym celu³⁷. Uzupełniając ten wniosek o *mens rea* omawianego na gruncie niniejszej pracy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu, uzasadnione wydaje się postulowanie za zaostrzeniem kary wobec współdziałającego mającego świadomość zamiaru popełnienia przestępstwa przez grupę o wspólnym celu, przy założeniu, że zamiar ten powstał znacznie wcześniej, niż zrealizowane zostały znamiona czynu zabronionego.

6. Uwagi końcowe

Przedstawione rozważania pozwalają mi wysnuć tezę, że o ile słuszne jest zawarcie w art. 145 ust. 1 lit. c) Reguł Procesowych i Dowodowych reguły, zgodnie z którą wymiar kary powinien uwzględniać stopień udziału skazanego w popełnionym przestępstwie, o tyle wydaje się to niewystarczające. Zdaje się, że odpowiednim rozwiązaniem byłoby wdrożenie tzw. po-

³⁶ The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Genocide: "Never Again" has become "Time and Again". United Nations Human Rights Council. 18.09.2018. <https://www.ohchr.org/en/stories/2018/09/genocide-never-again-has-become-time-and-again> [dostęp: 31.08.2024].

³⁷ Por. wyrok MTKJ z dnia 7 maja 1997 r. w sprawie Prokurator przeciwko Duško Tadić, Opinion and Judgment. IT-94-1-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1997/en/40193> [dostęp: 04.02.2025], pkt 653.

stępowania dwuetapowego. Należy bowiem zgodzić się ze stanowiskiem Hansa Vesta, że ustalenie wymiaru kary wymaga uwzględnienia przede wszystkim formy współdziałania przestępnego, zaś dopiero w dalszej kolejności stopnia udziału w przestępstwie³⁸.

Uzupełniając zaprezentowany komentarz o poczynioną przeze mnie analizę, zasadne wydaje się przyjęcie, iż pierwszy etap przy orzekaniu kary za zamierzone przyczynienie się do popełnienia zbrodni przez grupę osób powinien polegać na uwzględnieniu, że zachowanie skazanego mieści się w dyspozycji normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego. W swoich początkowych rozważaniach podkreśliłam, że odpowiedzialność karna na podstawie omawianej normy jest ściśle uzależniona od wykazania istnienia grupy osób działających we wspólnym celu. Tak więc, w pierwszym etapie, przy orzekaniu o wymiarze kary, stwierdzenie, że zachowanie skazanego mieści się w dyspozycji normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego, jest równoznaczne z uwzględnieniem, że grupa osób, która popełniła zbrodnię, stanowi grupę przestępczą o wspólnym celu.

W drugim etapie z kolei Trybunał powinien zaś ocenić stopień udziału skazanego w przestępstwie, a także ustalić inne istotne okoliczności dotyczące samego skazanego i grupy przestępczej. W przypadku ostatnich ze wskazanych ważny będzie charakter i stopień zorganizowania grupy, jak również moment, w którym w grupie osób działających we wspólnym celu powstał wspólny plan, przedsięwzięcie lub zamiar popełnienia czynu. Nawiązując do postulatów w niniejszej pracy, na tym etapie środek pomocniczy może stanowić, w wyznaczonym zakresie, dorobek orzeczniczy trybunałów *ad hoc*.

Przychyłam się do stanowiska, że wymierzając karę za niesprawczą postać zamierzonego przyczynienia się do popełnienia zbrodni przez grupę osób działających we wspólnym celu, Trybunał nie powinien ograniczać się do wykładni podstawowych przepisów odnoszących się do wymiaru kary za zbrodnie międzynarodowe. W istocie, rozstrzyganie o karze współmiernej do zachowania mieszczącego się w dyspozycji normy art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego powinno odbywać się przy uwzględnieniu orzecznictwa trybunałów *ad hoc*. Jak argumentowałam w poprzednich akapitach, orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Karnego już do niego nawiązuje w sprawach, w których opisywane są charakter i stopień zorganizowania grup przestępczych, a także w odniesieniu do okresu, w którym ukształtował się wspólny plan obejmujący popełnienie zbrodni. Proponowane rozwiązanie, polegające na zmianie uregulowania art. 145

³⁸ H. Vest: *Problems of participation – unitarian, differentiated approach, or something else?* “Journal of International Criminal Justice” 2014, vol. 12, issue 2, s. 295–309, tu zwłaszcza: 307 i nast. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqu021>.

ust. 2 lit. b pkt (vi) Reguł Procesowych i Dowodowych tak, aby *expressis verbis* przewidywało możliwość odwołania się do dorobku orzeczniczego trybunałów *ad hoc* w zakresie, w jakim konieczne jest wymierzenie kary za niesprawczą postać przyczynienia się, pozwoli pozbyć się domysłów, że najniższa ranga i umiejscowienie art. 25 ust. 3 lit. d) Statutu Rzymskiego warunkują konieczność wymierzenia kary w jej najniższych granicach.

Stanowisko to nie jest szczególnie kontrowersyjne, biorąc pod uwagę, że za potrzebą nowelizacji Statutu Rzymskiego opowiadał się również Jens D. Ohlin, sygnalizując konieczność rozwiązania niejasności pojęciowych związanych z konstrukcją związku przestępnego³⁹. Skoro waga problemu i potrzeba rozwiązania niejasności definicyjnych przemawiają za zmianą przepisów Statutu Rzymskiego, to tym bardziej uzasadnione wydaje się postulowanie za nowelizacją art. 145 Reguł Procesowych i Dowodowych. Procedura wprowadzania zmian do Reguł Procesowych i Dowodowych nie jest tak zawiła, jak procedura nowelizacji Statutu Rzymskiego. W istocie, od samego początku wskazywano, że Reguły będą wymagały ustawicznych zmian w celu dostosowania procedur do nieprzewidzianych okoliczności⁴⁰.

Nie jest przesadą stwierdzenie, że precedens norymberski powinien służyć jako przestroga przed zbyt późnym rozpoczynaniem prac nad redakcją przepisów dotyczących odpowiedzialności karnej za sprawstwo zbrodni międzynarodowych. Chociaż warunki, w których Trybunał sprawuje swoją jurysdykcję, są nieco inne, nadal pojawiają się rozbieżności na tle określenia kary współmiernej w stosunku do zbrodni. Wprowadzenie zmian w obowiązujących regulacjach nie jest więc nieprzemyślanym postulatem, a raczej wyrazem dążenia do pełnej realizacji zasad *nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege*, akcentujących znaczenie prawa pisanego i niearbitralności sądów⁴¹. Koresponduje to zresztą z myślą towarzyszącą członkom Komisji Przygotowawczej, zgodnie z którą „zbrodnie podlegające jurysdykcji Trybunału powinny być definiowane z jasnością, precyzją i szczegółowością wymaganą dla prawa karnego”⁴². Tylko podążając za tą ideą, społeczność międzynarodowa może funkcjonować w sferze jasných

³⁹ J.D. Ohlin: *Three conceptual problems with the doctrine of joint criminal enterprise*. „Journal of International Criminal Justice” 2007, vol. 5, issue 1, s. 69–90, tu zwłaszcza: 89 i nast. <https://doi.org/10.1093/jicj/mql044>.

⁴⁰ B. Broomhall: *Article 51...*, s. 1335.

⁴¹ B.J. Gellér: *Nemzetközi Büntetőjog Magyarországon. Adalékok egy vitához*. Tullius Kiadó, Budapest 2009, s. 45; P. Hofmański, H. Kuczyńska: *Międzynarodowe...*, s. 93–96.

⁴² Zob. podsumowanie prac Komisji Przygotowawczej z dnia 8 maja 1996 r. Summary of the proceedings of the Preparatory Committee. A/AC-249/1. <https://digitallibrary.un.org/record/216393?v=pdf#files> [dostęp: 04.02.2025], s. 9; zob. także propozycję Komisji Przygotowawczej z dnia 3 kwietnia 1998 r. Elements of Offences for the International Criminal Court. Proposal Submitted by the United States of America. A/AC-249/1998/DP-11. <https://www.legal-tools.org/doc/50fc48/pdf> [dostęp: 04.02.2025].

reguł, sprzyjając ochronie praw ofiar, jak i osób skazanych za zbrodnie międzynarodowe podlegające jurysdykcji Trybunału.

Bibliografia

Literatura

- Allen M.: *Criminal law*. Oxford University Press, Oxford 2017.
- Ambos K.: *Article 25: Individual criminal responsibility*. In: *Rome Statute of the International Criminal Court. A commentary*. Eds. O. Triffterer, K. Ambos. C.H.Beck, München 2016, s. 979–1029.
- Broomhall B.: *Article 51. Rules of procedure and evidence*. In: *Rome Statute of the International Criminal Court. A commentary*. Eds. O. Triffterer, K. Ambos. C.H.Beck, München 2016, s. 1332–1351.
- Gellér B.J.: *Nemzetközi Büntetőjog Magyarországon. Adalékok egy vitához*. Tullius Kiadó, Budapest 2009.
- Hamdorf K.: *The concept of a joint criminal enterprise and domestic modes of liability for parties to a crime. A comparison of German and English law*. “Journal of International Criminal Justice” 2007, vol. 5, issue 1, s. 208–226. <https://doi.org/10.1093/jicj/mql084>.
- Hayek F.A. von: *Prawo, legislacja i wolność. Nowe sformułowanie liberalnych zasad sprawiedliwości i ekonomii politycznej*. Tłum. G. Łuczkiwicz. Aletheia, Warszawa 2020.
- Hofmański P., Kuczyńska H.: *Międzynarodowe prawo karne*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020.
- Kardas P.: *Teoretyczne podstawy odpowiedzialności karnej za przestępne współdziałanie*. Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2001.
- Królikowski M.: *Odpowiedzialność karna jednostki za sprawstwo zbrodni międzynarodowej*. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011.
- Królikowski M., Zawłocki R.: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116*. C.H.Beck, Warszawa 2021.
- Królikowski M., Zawłocki R.: *Prawo karne*. C.H.Beck, Warszawa 2016.
- Nieprzecka A.: *Participation in crime falling within the subject-matter jurisdiction of the International Criminal Court*. T.M.C Asser Press, Warszawa 2024.
- Ohlin J.D.: *Three conceptual problems with the doctrine of joint criminal enterprise*. “Journal of International Criminal Justice” 2007, vol. 5, issue 1, s. 69–90. <https://doi.org/10.1093/jicj/mql044>.
- Olásolo H.: *The criminal responsibility of senior political and military leaders as principals to international crimes*. Hart Publishing, Oxford 2009.
- Radisavljevic D.: *Article 78: determination of the sentence*. In: *Commentary on the law of the International Criminal Court*. Ed. M. Klamberg. Torkel Opsahl Academic EPublisher, Brussels 2017, s. 593–600.
- Schabas W.A., El Zeidy M.M.: *Article 17. Issues of admissibility*. In: *Rome Statute of the International Criminal Court. A commentary*. Eds. O. Triffterer, K. Ambos. C.H.Beck, München 2016, s. 781–831.

Vest H.: *Problems of participation – unitarian, differentiated approach, or something else?* “Journal of International Criminal Justice” 2014, vol. 12, issue 2, s. 295–309. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqu021>.

Zieliński M.: *Wykładnia prawa. Zasady – reguły – wskazówki*. Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2017.

Akty prawne

Statut Rzymski z dnia 17 lipca 1998 r. Dz.U. 2003, nr 78, poz. 708 z późn. zm.

Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 15 listopada 2000 r. Dz.U. 2005, nr 18, poz. 158 z późn. zm.

Reguły Procesowe i Dowodowe Zgromadzenia Państw-Stron Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego z 3–10 września 2002 r. ICC-ASP/1/3. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RulesProcedureEvidenceEng.pdf> [dostęp: 04.02.2025].

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny. T.j. Dz.U. 2024, poz. 17 z późn. zm.

Orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Karnego

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 7 marca 2014 r. w sprawie Prokurator przeciwko Germain Katanga, Judgment pursuant to article 74 of the Statute. ICC-01/04-01/07. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_04025.PDF [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 26 czerwca 2024 r. w sprawie Prokurator przeciwko Al-Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud, Trial Judgment. ICC-01/12-01/18. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1808b650c.pdf> [dostęp: 04.02.2025].

Postanowienie Międzynarodowego Trybunału Karnego z dnia 11 października 2010 r. w sprawie Prokurator przeciwko Callixte Mbarushimana, Decision on the Prosecutor’s Application for a Warrant of Arrest. ICC-01/10-1. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2010_06674.PDF [dostęp: 04.02.2025].

Wniosek Prokuratora Międzynarodowego Trybunału Karnego o wydanie nakazu aresztowania z dnia 20 sierpnia 2010 r. w sprawie Prokurator przeciwko Callixte Mbarushimana, Prosecution’s Application under Article 58. ICC-01/04-01/10-11. https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2011_01367.PDF [dostęp: 04.02.2025].

Orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 7 maja 1997 r. w sprawie Prokurator przeciwko Duško Tadić, Opinion and Judgment. IT-94-1-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1997/en/40193> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 15 lipca 1999 r. w sprawie Prokurator przeciwko Duško Tadić, Appeals Judgment. IT-94-

-1-A. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1999/en/40180> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 21 lipca 2000 r. w sprawie Prokurator przeciwko Anto Furundžija, Judgment. IT-95-17/1-A. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2000/en/91844> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie Prokurator przeciwko Mitar Vasiljevic, Judgment. IT-98-32-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2002/en/33337> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 17 października 2003 r. w sprawie Prokurator przeciwko Blagoje Simić, Judgment. IT-95-9-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2003/en/40195> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 1 września 2004 r. w sprawie Prokurator przeciwko Radoslav Brđanin, Judgment. IT-99-36-T. <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/2004/en/91856> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii z dnia 27 stycznia 2014 r. w sprawie Prokurator przeciwko Vlastimir Dordević, Judgment. IT-05-87/1-A. <https://www.icty.org/x/cases/djordjevic/acjug/en/140127.pdf> [dostęp: 04.02.2025].

Orzecznictwo Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy z dnia 13 grudnia 2004 r. w sprawie Prokurator przeciwko Elizaphan and Gerard Ntakirutimana, Judgment. ICTR-96-10-A, ICTR-96-17-A. <https://www.legal-tools.org/doc/af07be/pdf> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy z dnia 13 grudnia 2005 r. w sprawie Prokurator przeciwko Aloys Simba, Judgment and Sentence. ICTR-01-76-T. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd57a0.html> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy z dnia 11 września 2006 r. w sprawie Prokurator przeciwko Jean Mpambara, Judgment. ICTR-01-65-T. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,48abd54f10.html> [dostęp: 04.02.2025].

Wyrok Międzynarodowego Trybunału Karnego dla Rwandy z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie Prokurator przeciwko Zigiranyirazo, Judgment. ICTR-01-73-T. <https://www.refworld.org/cases,ICTR,494b672a2.html> [dostęp: 04.02.2025].

Inne źródła

Podsumowanie prac Komisji Przygotowawczej z dnia 8 maja 1996 r. Summary of the proceedings of the Preparatory Committee. A/AC-249/1. <https://digital.library.un.org/record/216393?v=pdf#files> [dostęp: 04.02.2025].

Propozycja Komisji Przygotowawczej z dnia 3 kwietnia 1998 r. Elements of Offences for the International Criminal Court. Proposal Submitted by the United States of America. A/AC-249/1998/DP-11. <https://www.legal-tools.org/doc/50fc48/pdf> [dostęp: 04.02.2025].

The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights: Genocide: “Never Again” has become “Time and Again”. United Nations Human Rights Council. 18.09.2018. <https://www.ohchr.org/en/stories/2018/09/genocide-never-again-has-become-time-and-again> [dostęp: 31.08.2024].